

УДК 94:327(5-15)«XXI»

Швед В.О.

АРАБСЬКІ КРАЇНИ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ У СИСТЕМІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЗМІН ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Проаналізовано вплив змін геополітичного ландшафту на глобальному та регіональному рівнях на розвиток та трансформацію такого важливого регіону арабського світу як Перська затока. Визначено, що на трансформаційні процеси в першу чергу вплинула інтервенція США до Іраку 2003 р. та «арабська весна» 2010-2011 рр. Протягом останніх двох десятиліть головним суперником арабських країн Перської затоки став Іран. Жорстке і безкомпромісне протиборство з Іраном головним чином визначає особливості та спрямованість зовнішньополітичного курсу цих країн, розвиток їх інтеграційних форматів та появу нових альянсів. Підкреслено, що під впливом подій «арабської весни» та необхідності протистояння Ірану, в арабських країнах Перської затоки нині розгортається «революція зверху», почалися широкомасштабні реформи. Проаналізовано перспективи створення нового воєнно-політичного проекту «близькосхідний стратегічний альянс», можливості та ризики нормалізації відносин арабських країн Перської затоки з Ізраїлем.

Ключові слова: Перська затока, США, Росія, Іран, Саудівська Аравія, Ізраїль, Рада співробітництва арабських держав Перської затоки, Близькосхідний стратегічний альянс.

Арабські країни Затоки протягом останніх двох десятиліть впевнено посіли місце локомотиву розвитку та трансформаційних змін арабських країн регіону. Відтак, ті зрушення та модернізаційні процеси, їхні нові стратегічні орієнтири значною мірою визначають поступ усіх арабських країн, той новий «арабський порядок», який інтенсивно формується останнім часом під впливом низки внутрішніх та зовнішніх чинників.

Зазначена проблема досліджується передусім у провідних наукових та науково-аналітичних інституціях США, зокрема у Фонді Карнегі за міжнародний мир (Carnegie Endowment for International Peace), Вашингтонському інституті близькосхідної політики (Washington Institute for Near East Policy), Інституті Брукінгса (Brookings Institution), наукові та аналітичні розробки яких визначають спрямованість та концептуальний підхід сучасної американської історіографії. У Фонді Карнегі за міжнародний мир цю тему розробляють такі дослідники як М. Лінч, Р. Соколскі, А.Д. Міллер, М. Муашер та ін. [1]. Вашингтонський інститут близькосхідної політики представлений науковою продукцією відділу з вивчення регіону Перської затоки та енергетичних проблем [2]. В Інституті Брукінгса діє Сабан центр з вивчення Близького Сходу, у якому провідну роль відіграють такі колишні досвідчені дипломати як М. Індик, Н. Сакс, Т. Гофман та ін. [3]. Активну роботу здійснює Вашингтонський інститут вивчення країн Затоки, більшість колективу якого складають науковці арабського походження [4].

Аналіз української історіографії із поставленого питання засвідчує, що останнім часом її здобутки значно відстають від потреб у науково-аналітичному супроводженні зовнішньополітичного курсу України на Близькому Сході, та, зокрема, у регіоні Затоки. Як зазначається в Аналітичній доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2018 році» формування нового наповнення зовнішньої політики України передбачає поєднання євроатлантичного вектору з послідовною реалізацією власних національних інтересів щодо розбудови широкомасштабної співпраці з країнами Близького Сходу [5, с. 399]. Виключення становлять наукові статті В. Шведа та С. Гуцала, в яких аналізуються окремі проблеми сучасного історичного поступу арабських країн Перської затоки [6, 7].

У статті автором поставлено завдання осмислити та узагальнити основні результати історичного розвитку арабських країн Перської затоки на початку ХХІ ст. у контексті тих змін, що відбулися у геополітичному балансі сил на глобальному та регіональному рівнях та сформулювати на основі такого аналізу рекомендації для здійснення зовнішньополітичного курсу Української держави у цьому регіоні.

Більшість арабських країн Затоки становлять аравійські монархії – Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Бахрейн, Кувейт, Катар та Оман, які об'єдналися у 1981 р. в інтеграційну структуру – Раду співробітництва арабських держав Затоки (РСАДЗ), яка впродовж майже чотирьох десятиліть є найуспішнішою структурою на теренах арабського світу. Виникнення РСАДЗ стало результатом внутрішніх регіональних та міжнародних процесів протягом 70-80-х рр. ХХ ст., які не лише створили необхідні об'єктивні умови такого інтеграційного об'єднання у просторі Аравійського півострова, але й визначили його головні особливості, ступінь міцності та релейні точки вразливості. Створення структури обумовлювалось не лише потребами економічного, соціального і гуманітарного розвитку, а й серйозними безпековими, воєнно-політичними та геостратегічними викликами, що постали перед аравійськими монархіями наприкінці 1970-х рр.

У лютому 1979 р. в Ірані перемогла антишахська революція, після якої в країні було встановлено необмежений теократичний режим, який під гаслами «ісламської революції» розпочав активну експансіоністську політику в регіоні [8]. Буквально через декілька місяців після перемоги революції 1979 р. в Ірані розпочалася ірано-іракська війна. Ці дві події відіграли надзвичайно важливу роль у якнайшвидшому створенні інтеграційного об'єднання аравійських монархій, яке одразу ж почало набирати рис воєнно-політичного об'єднання [9].

На трансформаційні процеси у Близькосхідному регіоні в цілому на початку ХХІ ст. найбільш суттєво вплинуло дві події – інтервенція США в Іраку 2003 р. та революції «арабської весни» 2010-2011 рр., які визначили спрямованість змін

у геополітичному та геостратегічному балансі сил у регіоні. Американська інтервенція в Іраку одним із своїх найбільш негативних та деструктивних наслідків для подальшого розвитку Близькосхідного регіону мала різку зміну геополітичного балансу сил на користь шіїтського чинника, що відкрито ворожа для стрімкого посилення іранського режиму. Іран почав розбудовувати достатньо сильну коаліцію, так звану «вісь супротиву», до якої приєднувалися один за одним: шіїтське воєнно-політичне угруповання в Лівані – Хезболла, під його контроль згодом перейшов ХАМАС, який встановив, починаючи з 2005 р., свою диктатуру у секторі Газа, далі до осі приєднався режим Б. Асада в Сирії, хусити в Ємені тощо.

У жовтні 2018 р. американський президент Д. Трамп охарактеризував інтервенцією США в Ірак як одну з «найстрашніших помилок в американській історії», яка коштувала більше 7 трлн. дол. збиткових витрат, мільйонів життів громадян США та низки близькосхідних країн [10].

Одним із найважливіших наслідків «арабської весни» в історичному розвитку арабського світу стало достатньо серйозне зниження таких традиційних регіональних центрів сили, як Багдад, Каїр та Дамаск. Вакуум, що утворився, був заповнений аравійськими монархіями Перської затоки, які виявили енергійність та рішучість. Спираючись на свої колосальні фінансові резерви, відносно внутрішню стабільність та нову динамічну генерацію політиків, вони достатньо швидко здобули безпрецедентний вплив в аравійському світі. Лідерами цієї групи арабських країн Затоки стали Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати, які згодом сформували та запропонували бачення свого власного майбутнього та регіону в цілому [11].

Як зазначається у аналітичному комплексному інтерв'ю «Нова геополітика Близького Сходу: роль Америки у змінах, що відбуваються в регіоні», підготовленого провідними аналітиками Інституту Брукінгса у січні 2019р., Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати, є єдиними арабськими країнами, які після подій 2011 р., знаходяться на найвищому рівні регіональної геополітичної структури [3].

Рада співробітництва арабських держав Затоки, у якій домінуюча роль належить Саудівській Аравії та Об'єднаним Арабським Еміратам, пройшла у своєму історичному розвитку 4 етапи: травень 1981 р. – вересень 2001 р., вересень 2001 р. – початок 2011 р., початок 2011 р. – травень 2017 р., і, нарешті, четвертий розпочався у 2017 р. Протягом першого етапу свого розвитку у Раді була опрацьована та сформована у комплексному вигляді структура регіональної організації, утверджені головні принципи діяльності об'єднання у безпековій, політичній, економічній, фінансовій та гуманітарній сферах.

Другий етап став одним із найуспішніших періодів розвитку РСАДЗ, коли країни-члени досягли серйозних успіхів у розвиткові інтеграційних процесів (укладання економічної угоди у 2001 р., створення спільного ринку РСАДЗ у 2007 р., проголошення створення Монетарного союзу у 2008 р., ухвалення

єдиної оборонної стратегії у 2009 р. тощо), а також у сфері здійснення політичних та соціальних реформ кожного з країн-членів Ради на національному рівні [12, с. 2].

Третій етап у розвиткові інтеграційного об'єднання характеризується організацією відсічі «арабській весні» та переходу у контрнаступ проти загрози її нової хвилі. Протягом зазначеного періоду, використовуючи комплекс різноманітних заходів, починаючи від прямого введення військ до Бахрейну з тим, щоб загасити масові виступи населення країни проти існуючої династії до термінового направлення колосальних грошових дотацій для того, щоб «залатати» існуючі соціальні проблеми, Саудівській Аравії та Об'єднаним Арабським Еміратам вдалося не допустити революційний наступ «арабської весни» на власну територію. У липні 2013 р. ними було успішно здійснено військовий переворот у Єгипті та відсторонено від влади М. Мурсі – ставленика «Братів-мусульман»; формується Об'єднана Арабська коаліція, яка розпочала військові дії проти проіранських угруповань хуситів у Ємені [13, с. 192].

Важливою ознакою третього етапу став початок здійснення «білої революції», тобто «революції зверху», яка розпочалася передусім у Саудівській Аравії, коли за правління нового короля Салмана її головним натхненником та організатором став наслідний принц Мохаммед бін Салман. Розгортання масштабних програм глибоких трансформаційних реформ стало, по-перше, відповіддю правлячих режимів країн-членів РСАДЗ на «арабську весну», з тим, щоб упередити вірогідні повторні хвилі масових потрясінь. По-друге, розгортання цих глибоких реформ стало відповіддю Саудівської Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратів та інших арабських монархій на іранську загрозу, а саме опрацюванням власної арабської мобілізаційної моделі, яку можна було б ефективно протиставити іранській, яка має у своєму розпорядженні сильну армію, елітний Корпус вартових ісламської революції та численні збройні формування шіїтів, не кажучи вже про Хезболлу, ХАМАС та хуситів.

Четвертий етап історичного поступу арабських країн Перської затоки розпочався у 2017 р. Логіку трансформаційних зрушень у цьому регіоні Близького Сходу протягом останніх двох-трьох років неможливо зрозуміти без врахування того, що головна лінія розлому в регіоні відбувається за схемою: арабські країни Перської затоки vs Іран, а до цього прямого зіткнення ще накладається не менш глибока конфронтація між Іраном та Ізраїлем. Ці дві головні регіональні лінії розлому прямо поєднуються із нинішнім курсом адміністрації президента США Д. Трампа, який визначає Іран як головного супротивника США на Близькому Сході та центр регіонального тероризму. Через рік після перемоги Д. Трампа на президентських виборах у США, оприлюднена у грудні 2017 р. нова Стратегія національної безпеки визначила головне джерело існуючих проблем близькосхідного регіону – Іран, точніше, його політика на Близькому Сході. У Стратегії дається така розгорнута

характеристика ролі Ірану у близькосхідному регіоні: «Іран, найбільший у світі державний спонсор тероризму, використовує нестабільність для розширення свого впливу за допомогою своїх партнерів та клієнтів, розповсюдження зброї та фінансування. Він продовжує створювати більш вдосконалені балістичні ракети та розвідувальні можливості та здійснює небезпечну кіберактивність. Ці дії продовжуються і після укладення ядерної угоди 2015 р. Іран продовжує намагатися створити постійний цикл ворожнечі у регіоні, що призводить до жахливих наслідків для цивільного населення. Недержавні ворожі структури заповнюють вакуум, що утворюється внаслідок колапсу держав і продовжують регіональні конфлікти» [14, р. 49].

Такі провідні країни РСАДЗ як Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати з великим ентузіазмом сприйняли відверто антиіранську стратегію новообраного президента США Д. Трампа і стали його тісними союзниками поряд з Ізраїлем у реалізації цього курсу на Близькому Сході. Вони підтримували всі кроки нинішньої американської адміністрації у напрямку жорсткішої позиції щодо Ірану, зокрема щодо виходу США із Спільного всеохоплюючого плану дій 2015 р., вітали без усіляких застережень введення нових економічних санкцій проти Ірану. Така їхня позиція стосовно Ірану неминуче призвела до відкритого зіткнення з Катаром, керівництво якого не бажало розривати відносини з Іраном і повністю втратити автономність свого зовнішньополітичного курсу [6, с. 175]. Катарська криза, без сумніву, стала найбільш складною проблемою для РСАДЗ, яка найсерйознішим чином заважає реалізації низки життєво важливих безпекових та політичних проєктів у регіоні, і яка закріпила розкол між сунітськими країнами регіону.

Нині геополітичний ландшафт у Близькосхідному регіоні визначається наступними структурними лініями впливу. В регіоні діють два глобальні центри сили, які й визначають найбільший вплив на нього – США та Росія. Незважаючи на останні перипетії у зовнішньополітичній стратегії США у Близькосхідному регіоні стосовно відмови від ролі близькосхідного поліцейського, вона залишається ключовим актором. Протягом останніх п'яти років у регіон достатньо стрімко увійшла Росія, яка, фактично, претендує на роль колишнього Радянського Союзу. В останній аналітичній розвідці Інституту Брукінгса щодо геополітичної ситуації на Близькому Сході зазначається, що повернення Росії в регіон стало одним із найбільших зовнішньополітичних успіхів В. Путіна. Новими рисами зовнішньополітичного курсу Росії на Близькому Сході є її прагматичність і позаідеологічність, що дозволяє їй бути надзвичайно гнучкою. Росія має зв'язки з усіма головними регіональними гравцями, незалежно від їхньої внутрішньої політики. Росія є єдиним глобальним актором у регіоні, який може вести переговори з шіїтськими та сунітськими ісламськими країнами, а також з Ізраїлем. Вона може встановлювати відносини співробітництва із головними регіональними протагоністами й антагоністами: Ізраїлем і палестинцями, Ізраїлем та Іраном,

Іраном і Саудівською Аравією, Туреччиною і курдами, обома лівійськими курдами, ХАМАСом та Хезболлою [3, с. 14].

Починаючи з 2015 р., коли відчуваючи слабкість Заходу В. Путін вирішив здійснити інтервенцію в Сирію, перед Росією постали такі ключові завдання: повернути Росії статус великої держави, примусити США та Європу рахуватись з Росією як із рівною собі, допомогти режиму Б. Асада встояти за допомогою штучно організованої хвилі біженців і відштовхнути Захід від України. Сирія також перетворилась на тренувальний полігон для російської армії, місце демонстрації російської зброї з тим, щоб забезпечити значне її збільшення в регіоні і зменшити у ньому можливості США. Беручи певну участь у боротьбі проти Ісламської держави, російська мілітарна машина працювала передусім для підтримки Б. Асада і створення у Сирії умов для продовження затяжної кризи. Водночас потрібно зважати на те, що В. Путін став успішним на Близькому Сході у тактичних питаннях, а з погляду довгострокової стратегії у нього серйозні проблеми, що пов'язано із внутрішньополітичною ситуацією всередині Росії: занепад економіки, посилення протестних настроїв тощо. У цьому контексті В. Путін намагається також максимально використати близькосхідний чинник як засіб нагнітання в Росії антизахідної істерії, щоб на цьому забезпечити лояльність російського електорату до своєї зовнішньої політики і збереження своєї влади [15].

США продовжують залишатися провідним глобальним актором у Близькосхідному регіоні. Наріжним каменем зовнішньополітичного курсу США на Близькому Сході є протиборство з нинішнім іранським режимом. У 2018 р. президент США Д. Трамп вийшов із Спільного всеохоплюючого плану дій стосовно іранської ядерної програми, а згодом знову ввів широкомасштабні санкції проти Ірану. Про незмінність цієї головної константи близькосхідної стратегії США переконливо свідчить і проведена за їх ініціативи Варшавська «Міністерська конференція» для забезпечення мирного майбутнього і безпеки на Близькому Сході. З самого її початку було зрозуміло, що Вашингтон та його найближчі союзники своїм головним завданням визначили посилення міжнародної коаліції для протиборства з Іраном [16]. Промова на конференції віце-президента США М. Пенса, відомого своїм різким несприйняттям нинішнього іранського режиму, у якій він звинуватив європейських союзників США у тому, що вони намагаються зірвати впровадження у життя американських санкцій проти, як він висловився «іранського революційного режиму-вбивці» навіть спричинила до міжнародного скандалу [17]. Проведення цієї конференції цілком вкладається у реалізацію головної мети зовнішньополітичного курсу Д. Трампа – досягти дипломатичної та економічної ізоляції іранського режиму в цій країні, спонукати Тегеран до певної корекції зовнішньої політики і примусити його укласти нову ядерну угоду з набагато жорсткішими умовами, ніж домовленість 2015 р. [18].

Саме під цим кутом США розглядають нині свої головні завдання щодо арабських країн Перської затоки, особливо тих, хто є членами РСАДЗ, в умовах, коли США здійснюють стратегічний розворот від політики, сфокусованої на «глобальній боротьбі з тероризмом» у напрямку уточнення її завдань у контексті загострення суперництва великих країн, в першу чергу, США і Китаю. Причому цей розворот здійснюється на основі перегрупування сил та ресурсів США у напрямку Азії та Європи та не лише тому, що зросла важливість і значущість цих регіонів, а й тому, що протягом останніх двох десятиліть, незважаючи на велику втягнутість у близькосхідні справи, США отримали надто скромні успіхи, незважаючи на колосальні втрати [19].

Нинішню ситуацію на Близькому Сході американські аналітики розглядають як період «подвійного колапсу», який затягнувся з 2011 р. По-перше, це колапс держав та державних інституцій. По-друге, колапс тієї архітектури регіональної безпеки, у центрі якої знаходились США.

Цей подвійний колапс має свої наслідки. По-перше, центр гравітації арабського світу перемістився від Єгипту та Сирії до арабських країн Перської затоки, особливо Саудівської Аравії та Об'єднаних Арабських Еміратів. Це мало свої наслідки, включно зі зміщенням фокусу арабських держав від палестинсько-ізраїльського конфлікту до Ірану та ісламізму.

По-друге, відносне зменшення присутності США в регіоні відбувалося в умовах відсутності готовності інших великих країн взяти на себе таку відповідальність, як це зробили США у 1950-х рр., коли змінили британське лідерство на своє. Це мало своїм наслідком посилення регіонального суперництва. З'явилися три блоки держав, які змагаються у регіоні за гегемонію. Один із них представлений такими консервативними державами як Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Єгипет, Йорданія та Ізраїль. Другий блок представлений Іраном та його недержавними клієнтськими союзниками та режимом Б. Асада в Сирії і який підтримується такими глобальними центрами сили як Росія і Китай. Третій блок держав представлений країнами, які підтримують політичний ісламізм – Туреччина і Катар. Для США союзниками є держави першого блоку, з якими вони підтримують тісні військові, економічні та дипломатичні зв'язки [20, р. 2].

Одним із своїх провідних завдань на Близькому Сході США вважають створення воєнно-політичного блоку із арабських країн, які є найближчими союзниками США в регіоні та, за можливості з приєднанням до цього блоку й Ізраїля. Водночас США взяли курс на максимальне перекидання відповідальності і, відповідно, витрат на створення міцної системи оборони, яка має протистояти Іранові, саме на своїх регіональних союзників. Вашингтон намагається відійти від так званої «лідуючої» моделі своєї присутності у регіоні до «допоміжної, підтримуючої» моделі відносин із своїми союзниками на Близькому Сході [3, р. 16]. Останнім часом Білий дім значно активізував свою діяльність щодо прискорення створення такого воєнно-політичного блоку,

який отримав назву Близькосхідний стратегічний альянс (Middle East Strategic Alliance (MESA)). Одним із головних завдань довготривалого близькосхідного турне Державного секретаря США М. Помпео у січні 2019 р. було саме підштовхнути регіональних союзників Вашингтону до ще глибшого усвідомлення необхідності у створенні такого альянсу, також відомого як «арабське НАТО» [21]. Вперше, про MESA як американський проект нової архітектури Близького Сходу було проголошено Д. Трампом під час його візиту до Саудівської Аравії у травні 2017 р. Рядська Декларація охарактеризувала альянс як серйозний внесок у «мир та безпеку регіону та всього світу». Він мав включити в себе країни, що входять до РСАДЗ (Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Саудівська Аравія і Об'єднані Арабські Емірати), а також такі країни як Єгипет, Йорданію і США. Ідея передусім торкалась безпекової площини, але згодом до неї було підключено економічні і політичні аспекти.

Адміністрація Д. Трампа розглядає проект MESA як ефективний спосіб об'єднати потенціал союзних арабських держав у протистоянні Ірану без прямого втручання США або російської чи китайської інтервенції. Безпекова складова альянсу передбачає передусім інтеграцію військових механізмів членів альянсу, їхнього озброєння, оснащення, операційних концепцій, комунікацій зі Збройними силами США. Передбачається достатньо серйозне обмеження військових поставок з європейських країн, Росії й Китаю. Політична складова альянсу передбачає формування механізмів вирішення існуючих конфліктів та регіональних проблем. США також сподіваються, що MESA допоможе здійснити підтримку «угоди століття» щодо ізраїльсько-палестинського конфлікту. Економічна та енергетична складові альянсу мають бути спрямовані на прискорення торгівлі та прямих закордонних інвестицій між членами альянсу [22].

Водночас існують достатньо серйозні перепони та труднощі на шляху до успішного завершення створення MESA. По-перше, відсутня єдина позиція потенційних членів альянсу щодо Ірану. Якщо Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати та Бахрейн переконані у тому, що MESA має передусім протистояти Ірану, інші країни, як правило, уникають такої позиції, а Катар взагалі активно розвиває відносини з Іраном.

По-друге, серед арабських країн поширена думка, що MESA слугуватиме реалізації інтересів США і Саудівської Аравії. Особливо непокоїть домінування в альянсі Саудівської Аравії за аналогією із історією РСАДЗ. Слабкою стороною зазначеного проекту є його невизначеність щодо того, як у єдиний союз увійдуть країни з такою різною політичною структурою, досвідом, геополітичними інтересами тощо. Надзвичайно проблемним для успішного альянсу є серйозний брак довіри між потенційними членами альянсу [22].

Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати намагаються консолідувати арабські країни Затоки, передусім ті, які є членами РСАДЗ. З цією метою у грудні 2018 р. за ініціативою короля Саудівської Аравії Салмана бін

Абдул-азіза був проведений 39-й саміт РСАДЗ. Рядська Декларація, як головний документ саміту підкреслила важливість самої Ради і опрацювала спільні зусилля для подолання тих викликів, які постали перед РСАДЗ останнім часом. Лідери країн, що входять у цей інтеграційний формат, погодились на розробку дорожньої карти, яка включатиме необхідні заходи відновлення єдності організації, особливо у сфері імплементації спільного ринку країн Перської затоки та митного союзу. Повної економічної єдності мають досягти до 2035 р. На рівні оборони, учасники саміту погодили щодо створення єдиної командної структури для Ради та відкриття Академії стратегічних та безпекових досліджень для країн Затоки [23]. Генеральний секретар РСАДЗ д-р Абдулатіф Аль-Заяні повністю підтримав позицію Д. Трампа щодо ролі Ірану та Ради у формуванні нової архітектури регіональної безпеки із її головним центром – Близькосхідним стратегічним альянсом. У своїй промові на 27-й арабсько-американській конференції політиків він зазначив, що нинішні головні виклики, які постали перед Близьким Сходом, вимагають від країн регіону всеохоплюючої стратегії, яка базується на взаємозалежності союзних країн та їх об'єднанні у спільний альянс [24].

Нині відбувається приховане зближення між Ізраїлем та арабськими країнами Затоки. У жовтні 2018 р. прем'єр-міністр Ізраїлю Б. Нетаньяху зробив офіційний візит до Оману, що стало першим візитом в арабську країну ізраїльського прем'єр-міністра з 1996 р. Через кілька днів після цього двоє міністрів із ізраїльського уряду відвідали конференцію з питань безпеки в Об'єднаних Арабських Еміратах навесні 2018 р. Саудівська Аравія відкрила повітряний простір через свою територію для індійської національної авіакомпанії безпосередньо з Ізраїлю до Індії. Керівництво Бахрейну також висловило готовність нормалізувати свої відносини з Ізраїлем. Прем'єр-міністр Ізраїлю Б. Нетаньяху взяв активну участь у Варшавській конференції з питань Близького Сходу, під час якої він неодноразово підкреслював, що Ізраїль має добрі взаємини з декількома арабськими країнами, незважаючи на відсутність офіційних зв'язків. Він заявив, що у Ізраїля «добрі відносини» з усіма країнами регіону «за виключенням Сирії», максимально використовував фотосесії з арабськими учасниками конференції, щоб створити образ успішного політика, який нормалізує взаємини з арабами напередодні квітневих виборів до Кнесету [25]. Підтекстом Варшавської конференції з питань Близького Сходу було неприховане бажання президента США Д. Трампа та його команди зробити максимально можливим зближення Ізраїлю та арабських країн Перської затоки, з тим, щоб створити найбільш сприятливі умови для згуртування всіх антиіранських сил і для успішного просування трампівського плану врегулювання палестинсько-ізраїльського конфлікту [16].

Основні чинники, які призвели до політичного покращення відносин Ізраїлю з арабськими країнами Перської затоки: по-перше, нагальна необхідність створення у регіоні нової системи колективної безпеки після того, як США

намагаються максимально зменшити свою присутність на Близькому Сході, залишаючи вакуум безпеки у регіоні. Помітне зменшення уваги США до безпеки у регіоні є головним чинником зближення арабських країн Перської затоки з Ізраїлем. Така тенденція вкрай важлива для нинішньої ізраїльської влади. Вона отримала можливість не лише використати цю тенденцію для того, щоб продемонструвати дипломатичні успіхи у прориві своєї ізоляції з арабським світом, а й довести, що саме її підхід до зближення з арабським світом за формулою «мир через силу» приносить успіх. Зближення арабських держав Перської затоки з Ізраїлем відбувається передусім на антиіранській платформі. Країни Перської затоки дійшли висновку, що Ізраїль потенційно може стати їхнім могутнім союзником у протистоянні з Іраном [26]. Арабські країни сподіваються, що таке зближення з Ізраїлем дозволить врешті-решт отримати можливість доступу до сучасних ізраїльських технологій, що здатне значно підвищити їхню обороноспроможність. Зрештою, араби починають усвідомлювати, що їхнє позиціонування як партнерів Ізраїлю, дозволить їм набагато успішніше реалізувати свої завдання у США через могутнє проізраїльське лобі.

Водночас, існують серйозні перепони для того, щоб такі відносини між арабськими країнами Перської затоки та Ізраїлем офіційно були визнані. Найголовнішою причиною залишається відсутність реальних перспектив розв'язання палестинсько-ізраїльського конфлікту. Араби продовжують наполягати на необхідності його вирішення на основі Арабської мирної ініціативи 2002 р.

По-друге, проти такого зближення нині рішуче налаштована так звана «арабська вулиця», тобто, арабська суспільна думка [16]. Можна стверджувати лише про певну тенденцію, подальший розвиток якої буде залежати від багатьох, часом протилежних чинників.

Таким чином, сучасний геополітичний ландшафт у просторі Перської затоки виявляє декілька достатньо суперечливих тенденцій внутрішнього і зовнішнього порядку. З одного боку, арабські країни, в яких нині відбувається зміна генерацій керівництва, ухвалені довгострокові амбітні плани глибоких реформ, виявляють певні успіхи на шляху до їхньої реалізації. Під час Ер-Ріядського форуму «Інвестиційні ініціативи у майбутнє» наголошувалось на тому, як кардинально трансформується регіон і що «Близький Схід стане новою Європою» [27]. Водночас, у внутрішній політиці достатньо чітко виявились глибокі протиріччя між проголошеними широкомасштабними цілями та пануючими й донині фактично диктаторськими формами і засобами управління, що особливо переконливо виявилось у вбивстві відомого саудівського журналіста Дж. Хашоггі. Такий відверто авторитарний стиль управління значної мірою спричинив катарську кризу, яка вкрай негативно позначилась на єдності країн-членів Ради співробітництва арабських держав

Затоки і заважає успішно завершити створення Близькосхідного стратегічного альянсу.

Регіон нині знаходиться у стані достатньо болісного та суперечливого становлення нової безпекової системи і переживає період великої розбалансованості. США намагаються відійти від моделі свого домінування в регіоні і перекласти відповідальність за його безпеку безпосередньо на арабські країни. Виникла небезпека вакууму, який намагаються заповнити такі глобальні актори, як Росія та Китай, так і регіональні сили, як Туреччина та Іран, що формують власні альянси на кшталт «Астанінської трійці» і «вісі супротиву».

За таких умов, успішна реалізація Україною своїх стратегічних завдань у регіоні Перської затоки вимагає опрацювання ретельно проробленої і обґрунтованої Концепції і Стратегії зовнішньополітичного курсу України у зазначеному регіоні. Необхідно якісно підвищити рівень науково-аналітичного супроводження зовнішньої політики України у регіоні у контексті тих глобальних викликів, з якими зіткнулась наша держава на нинішньому етапі. Водночас необхідно зрозуміти й належним чином відобразити у стратегічних документах зовнішньополітичного та зовнішньоекономічного курсу України нинішній потенціал і можливості арабських країн Перської затоки для України, їхнє значення і місце у системі геополітичних, гео економічних та геостратегічних координат Західної Азії та й у всьому азійському просторі, а також їхню роль як мосту між декількома світовими цивілізаціями.

Список використаних джерел та літератури

1. Lynch M. New Arab World Order. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://carnegieendowment.org/2018/08/16/new-arab-world-order-pub-77056>; Muasher M. The Next Arab Uprising. The Collapse of the Authoritarianism in the Middle East. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://carnegieendowment.org/2018/10/16/next-arab-uprising-collapse-of-authoritarianism-in-middle-east-pub-77512>; Sokolsky R., Miller A.D. Trump is achieving His Goal the Un-Obama, Except on Middle East Wars // USA Today. – 2019. – January 20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.usatoday.com/story/opinion/2019/01/20/trump-proving-not-obama-but-likeminded-middle-east-wars-column/2605623002/>
2. Cattler D.A. Survey of the Near East: Implications for U.S. National Security. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/a-survey-of-the-near-east-implications-for-u.s.-national-security>; Henderson S. Eight Days in Middle east Puts Pompeo Diplomacy to the Test // The Hill. – 2019. – July 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://thehill.com/opinion/international/424102-eight-days-in-middle-east-puts-pompeos-diplomacy-to-the-test>; Poss D. What Trump Means by “America First” // World Street Journal. – 2019. – January 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://thehill.com/opinion/international/424102-eight-days-in-middle-east-puts-pompeos-diplomacy-to-the-test>
3. The new geopolitics of the Middle East: America’s Role in changing region. A. Brookins Interview. Washington. Brookins edu. – 2019. – 35 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.brookings.edu/research/the-new-geopolitics-of-the-middle-east-americas-role-in-a-changing-region/>
4. Diwan K.S. The GSS in Becoming More and Less than the Sum of Its Part. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agsiw.org/gcc-becoming-more-less-sum-of-parts/>

5. Послання Президента України до Верховної Ради України до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2018 р.». – К.: НІСД, 2018. – 688 с.
6. Швед В.О. Рада співробітництва арабських держав Перської затоки: історичний розвиток у контексті сучасної арабської кризи // Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал. – 2018. – № 1(5). – С. 167-182.
7. Гуцало С.Є. Історія створення міжнародних інтеграційних організацій в регіоні Близького Сходу в ХХ – ХХІ ст. // Гілея. Науковий вісник, зб. наук праць. – 2018. – Вип. 137. – № 10. – Ч. 1. Історичні науки. – С. 108-113; Гуцало С.Є. Інтеграційні процеси в регіоні Аравійського півострова і Затоки в контексті боротьби аравійських монархій за єдність в умовах змін субрегіонального простору // Гілея. Науковий вісник, зб. наук праць. 2018. – Вип. 139. – № 12. – Ч. 1. Історичні науки. – С. 214-232.
8. Vuman D.L. The Iranian revolution and its Legacy of terrorism. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/01/24/the-iranian-revolution-and-its-legacy-of-terrorism/>
9. Al Hassan O. The GCC's Formation: The Official Version. Aljazeera Centre for Studies, 2015, March 30. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studies.aljazeera.net/en/dossiers/2015/03/201533011258831763.html>
10. The Hill: Trump Slumps Bush for “Worst single mistake” in U. S. History. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://thehill.com/hilltv/rising/407398-trump-slams-bush-for-worst-single-mistake-in-us-history>
11. Wahba M. The Role of the Gulf Arab States in Transforming Middle East. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agsiw.org/role-gulf-arab-states-transforming-middle-east/>
12. Субх М. Трансформаційні процеси в країнах Ради співробітництва арабських держав Затоки в умовах глобалізації (2001-2010 рр.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спеціальність 07.00.02. Всесвітня історія / Субх Максим Алійович: Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, – К.; 2015. – 26 с.
13. Швед В.О. «Арабська весна» в трансформаційній динаміці надбань, глухих кутів і політичного досвіду: між цивілізаційним ідеалом та соціально-економічним ризиком // Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми: збірник наукових праць / ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету. – К., 2016. – С. 181-206.
14. National Security Strategy of the United States of America. – December. – 2017. – 68 p.
15. Borschevskay A., Hamilton R.E., Zaloga St. Russian's Deepening Military Involvement in Syria. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/russias-deepening-military-involvement-in-syria>
16. Ibish H. Warsaw Ministerial Highlights Challenges Facing Anti-Iran Coalition. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agsiw.org/warsaw-ministerial-highlights-challenges-facing-anti-iran-coalition/>
17. Ridgwell H. Transatlantic Rift Laid Bare at US Rebukes EU Allies Over Iran Deal. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.voanews.com/a/us-rebukes-eu-allies-over-iran-deal/4788050.html>
18. Білоколот О. Близький Схід і Перська затока стабільні у своїй нестабільності // Дзеркало тижня. – 2019. – Вип. 6. – 16-22 лютого. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/international/iranske-dosye-prezidenta-trampa-302965_.html
19. Karlin M., Cofman Wittes T. America's Middle East Purgatory: The Case for Doing less // Foreign Affairs. – 2019. – January/February. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2018-12-11/americas-middle-east-purgatory?cid=otr-authors-january_february_2019-121118

20. Singh M. U. S. Policy in the Arabian Peninsula: An Evolution. Testimony Submitted to the House Committee on Foreign Affairs. February 6, 2019. – 11 p.
21. Mansour M. U.S. Withdrawal, Arab NATO, and How America Can be a “Face for Good”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/u.s.-withdrawal-arab-nato-and-how-america-can-be-a-force-for-good1>
22. Farouk Y. The Middle East Strategic Alliance Has A Long Way To Go. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://carnegieendowment.org/2019/02/08/middle-east-strategic-alliance-has-long-way-to-go-pub-78317>
23. Riyadh Declaration Underlines GCC Unity in Confronting Challenges. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://aawsat.com/english/home/article/1497606/riyadh-declaration-underlines-gcc-unity-confronting-challenges>
24. GCC Stresses Importance of Confronting Iran’s Influence. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://aawsat.com/english/home/article/1446921/gcc-stresses-importance-confronting-iran’s-influence>
25. Israeli leader Hopes Summit Brings Arab Ties Out in The Open. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.foxnews.com/world/israeli-leader-hopes-summit-brings-arab-ties-out-in-the-open>
26. Rahman O. What behind the relationships between Israel and Arab Gulf States? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/01/28/whats-behind-the-relationship-between-israel-and-arab-gulf-states/>
27. MBS: «Middle East can be the “new Europe”». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arabnews.com/node/1393491/saudi-arabia>

Швед В.А. Арабские государства Персидского залива в системе геополитических изменений начала XXI в.

Проанализировано влияние изменений геополитического ландшафта на глобальном и региональном уровнях на развитие и трансформацию такого важного региона арабского мира как Персидский залив. Определено, что на трансформационные процессы в первую очередь повлияла интервенция США в Ирак 2003 г. и «арабская весна» 2010-2011 гг. На протяжении последних двух десятилетий главным соперником арабских стран Персидского залива стал Иран. Жесткое и бескомпромиссное противоборство с Ираном главным образом определяет особенности и устремленность внешнеполитического курса этих стран, развитие их интеграционных форматов и появление новых альянсов. Подчеркнуто, что под влиянием событий «арабской весны» и необходимости противостояния Ирану, в арабских странах Персидского залива сегодня разворачивается «революция сверху», начались широкомасштабные реформы. Проанализированы перспективы создания нового военно-политического проекта «ближневосточный стратегический альянс», возможности и риски нормализации отношений арабских стран Персидского залива с Израилем.

Ключевые слова: Персидский залив, США, Россия, Иран, Саудовская Аравия, Израиль, Совет сотрудничества арабских государств Персидского залива, Ближневосточный стратегический альянс.

Shved V. Arab States of the Persian Gulf in the System of Geopolitical Changes of the Beginning of the XXI Century.

The impact of changes in the geopolitical landscape at the global and regional levels on the development and transformation of such an important region of the Arab world as the Persian Gulf is analyzed. It is noted that the transformation processes of this region were primarily influenced by the US intervention in Iraq in 2003 and the “Arab spring” of 2010-2011. Over the past two decades, Iran has become the main rival of the Arab countries of the Persian Gulf. The tough and uncompromising confrontation with Iran mainly determines the peculiarities and aspirations of the foreign policy of

these countries, the development of their integration formats and the emergence of new alliances. It is indicated that under the influence of the events of the “Arab spring” and the need to confront Iran, a “revolution from above” is unfolding in the Arab countries of the Persian Gulf today, and large-scale reforms have begun. The prospects for creating a new military-political project “Middle East Strategic Alliance”, the possibilities and risks of normalizing relations between the Arab countries of the Persian Gulf and Israel are analyzed.

Keywords: *the Gulf, USA, Russia, Iran, Saudi Arabia, Israel, Cooperation Council for the Arab States of the Gulf, Middle East Strategic Alliance.*